

Ріфка Алі

Ріфка переїхала із Сектора Гази, разом з батьками і молодшим братом. Річ у тім, що коли після червневої окупації Аріель Шарон розпочав операцію із розселення біженців у Газі, умови там були такими, що чимало сімей вирішило від них тікати і поверталися у табір.

Ріфку вирізняли її, близька до єгипетської говірка і безсоромність розповідати масні жарти. А ще вона постачала нам шатту — соус із гострого червоного перцю, який у них вдома готували зовсім інакше, ніж це робили деінде. Наші мами додавали туди помідори, пом'якшуючи і забиваючи гострий смак перцю. І тому вдома ми їли шатту з томатним присмаком. А соус від Ріфки був «вільний», як вона казала. Чому вона так казала, ми не розуміли. «Не розумієте, бо не знаєте значення слова «воля», придурки», — сказала тоді вона.

Ми знали, що Ріфка трохи «прибацана». Вона гуляла тільки з хлопцями і робила все те, що і ми. Навіть бігала з нами дзюрати під стіни сусідам. Коли вже зовсім припікало і терпіти було несила, ми мерщій підбігали до найближчого будинку і вивільняли те, що тисло на міхур, просто на стіну. Не раз нас так ловили на запах і проганяли, або й били.

Мати теж постійно била Ріфку — за те, що пленталася із хлопцями і не допомагала по господарству. «Що в школі дурна, що вдома ніякого толку, це страшно!», — казала вона.

Не пригадаю коли, але з певного часу Ріфка почала пропадати з нашої компанії і вже частіше лишалася вдома, спостерігаючи за нами з вікна. Ми теж змінилися і грали у футбол не лише заради гри, але щоби звернути на

себе її увагу. Коли хтось із нас подобався Ріфці, вона пускала бісики очима і повітряні поцілунки. Тим, кого вона обдаровувала своєю дружбаю, хоч і такою, на відстані, ми щиро заздрили. Ми й не розуміли, що насправді вона робить це з нами лише вправляючись, а справжні стосунки має із іншими. Потім ми дізналися, що вона дружить зі старшими хлопцями і зустрічається з ними у вузьких завулках. І, здається, вона знала, що ми знаємо, і перестала вирізняти когось із нас своїми повітряними поцілунками. Тож почала любити нас усіх, а ми всі любили її, хоча й розуміли, що вона любить не лише нас, але й інших, старших хлопців. Ми мріяли стати дорослими, щоб і нас вона любила так само. І, звісно, саме вона визначала, коли хтось із нас достатньо дорослий, щоби зустрітися з нею в одному з провулків.

Дурненька Ріфка. Так її називали. Вона давала волю своїй природній жіночій принадності, хоча була насправду дурненька. Ми це відчували, ми бачили це у її нечесаному волоссі, занедбаному вбранні, неприємному запаху. Оповідаючи нам про свою пригоду із Ріфкою, один хлопець казав, що коли пестив її, в долонях збиралися «грудки бруду», але разом з тим «тіло її було м'яким і приємним, найприємнішим понад усе на світі!» Насправді ж тіло її було не набагато бруднішим від наших.

Дурненька Ріфка. Ніхто з нас не надавав цьому ваги. Ніхто тоді не підозрював, що вона збожеволіє, що цю дурненьку дівчину кликатимуть божевільною Ріфкою, звільненою і вільною.

Про неї ходили чутки, які дійшли і до нас. Нібито божевілля можна підчепити, і хто спить із Ріфкою, незабаром і сам божеволіє. І якщо хтось намагався виправдовуватися, мовляв, от я зробив те, що зробив, і ось мені нічого не сталося, я повен сил і розуму, тоді казали, що хвороба приходить поступово, що божевілля настає з часом, точно як це ставалося з нею. І через ці поговори, а може, й не лише через них, наше ставлення до Ріфки змінилося. Ми

вже не помічали її краси, а лише гидували, бридилися: як нею, так і своїми спогадами про проведений разом час. Хоч іноді їй було справді шкода, і через жаль до неї ми покладали провину на це суспільство, яке не могло дати їй ні лікування, ані будь-яку підтримку чи допомогу. І хто б мав їй допомагати, ми не знали, але здавалося, що багато хто, зокрема її родина, яка вирішила відправити її до божевільні, де вона провела кілька днів або тижнів і стала частиною того племені пацієнтів і пацієнок, які кочують між табором і лікарнею.

І це допомогло. А одного дня, після тривалої відсутності, Ріфка, яка була чи в лікарні, чи в якому іншому місці — ходили чутки, що вона працювала в борделі Ліни Шаджар у Бейт-Джалі — повернулася під руку із кимось, кого називала своїм чоловіком. Вони замешкали у кімнатці у будинку її родини у Дегейші, і Ріфка повернулася до своїх старих звичаїв. Вона могла годинами стояти у вікні, ніби показуючи своє нове становище, кокетливо розчісуючи волосся, пускаючи бісики і повітряні поцілунки перехожим на вулиці. Або ще виходила з дому і стояла на порозі, намагаючись вполювати погляд кожного перехожого, усміхаючись, однак, дещо сором'язливо — сміливіші сигнали лишала для стояння при вікні.

Само собою така поведінка лише спонукала нові чутки про її роботу у закладі Ліни Шаджар, яка провадила діяльність у родинному будинку в центрі Бейт-Джалі, кидуючи таким чином виклик не лише своєму місту, але й усьому палестинському суспільству, яке вже досить давно, із часів, що передували дню Накби, вибудовувало механізми самооборони від загрози сіоністської агресії, яка мала дедалі більше проявів у цьому районі. Тому питання Ліниного будинку перетворилося із суто морального на загальнонаціональне, особливо коли брати до уваги, що свою діяльність він провадив завдяки непрямому захисту наявних тут окупаційних сил, серед їхніх відвідувачів були й солдати. Несподіванкою для багатьох стала історія

одного офіцера друга* із Ліниною донькою, яку та пропонувала своїм клієнтам. Любовна пригода скінчилася для офіцера шлюбом і дисциплінарним стягненням. А ізраїльські і західні журналісти наввипередки описували історію палкого кохання військового окупанта із палестинською жінкою. Та для нас, тих, хто знав про Ліну, її дочку і шантаж окупантів, історія ця не мала жодного романтизму.

Багатьом нашим доводилося кидати в цей заклад коктейлі Молотова. Деякі розповідали, що зустрічали там Ріфку, убрану у чорний обтислий шкіряний стрій, в якому вона була схожа на справжню повію, подібну до тих повій-євреенок, які полюють на арабських клієнтів на вулиці Яффа в Єрусалимі.

Ми небагато знали про чоловіка Ріфки та сумнівалися, що вона підчепила його у борделі Ліни Шаджар. Цей дивно зачесаний чоловік працював у Ізраїлі і щоранку в неділю полишав дім і їхав на роботу, нерідко залишаючись там на цілий тиждень, повертався лише у п'ятницю ввечері. Він був людиною мовчазною, не втручався у справи інших і не хотів, щоби хтось цікавився його.

В один із суботніх ранків ми почули спочатку один, а за ним іще кілька криків. Коли ми поспішили до дому Ріфки, побачили її чоловіка, який прикривав рукою живіт, намагаючись зупинити кровотечу. Ми намагалися покликати лікаря або викликати швидку. Не знаючи що робити, він розгублено пішов до виходу з табору, а ми слідом за ним. Він дійшов до вулиці Єрусалим-Хеврон, де впав і промовив своє останнє речення, яке теж було першим, яке ми від нього почули:

— Мене вбила ця божевільна! Ріфка!

І хоча про ці слова дуже швидко дізналися всі у таборі, ніхто і не думав її звинувачувати, вона, своєю чергою, сказала, що його вбили євреї. Але які євреї? Ніхто цього не знав і не намагався дізнатися — усі лише говорили.

* Друг — представник релігійної або етнорелігійної спільноти друзів.

Ким міг бути злочинець, чи могла це зробити Ріфка? Це неможливо, казали одні. Так, вона була дурненькою, божевільною... І шльондрою — додавали інші. Вона могла вчудити що завгодно, але не вбити — і кожен мав свої аргументи і свідчення, а за кілька тижнів здавалося, що всі би воліли вже закрити справу, а дехто почав по-тихому до неї ходити. Аж поки не трапилося щось геть несподіване — Ріфка задушила свою малу дитину. Вона вийшла на вулицю з нею на руках, чи то сміючись, чи плачучи в істериці, визнаючи, що вбила дитину, як і її батька, і погрожуючи вбити усіх нас.

На похорон дитини прийшло значно більше людей, ніж коли ховали чужого чоловіка. Усі мовчали. Кожен винив себе. Кожен покладав на себе відповідальність за вбивство цієї дитини. Що ж до Ріфки, то її відвезли і поклали до божевільні. Цього разу без права виходу.

Жінки нашої родини

Мені не довідатися вже, чому серед жінок нашої родини було значно більше божевільних, ніж серед її чоловіків. Та я їй не докладатиму зусиль на пошуки логічних, істинних, чи хоча б наближених до правди причин, яких можу і не знайти. Батьки зрідка розповідали про одержимих божевільням, а якщо і розповідали, то тільки для пояснення цього нашого родинного феномену. Вони пояснювали, що чоловіки з нашого роду зазвичай одружувалися у похилому віці на набагато молодших від них дівчатах і невдовзі помирали, лишаючи їх у самоті. Була навіть примовка, яку часто повторювали наче задля жарту, що наші жінки ховають чоловіків, щоб сходити з розуму на самоті. А ще родинний фольклор жив на вустах однієї з матерів, що оповідала своїм дітям, дітям своїх дітей, братів, сестер і сусідів свою особисту історію, у якій вона дівчинкою бавилася із подругами, коли її закликали до однієї з кімнат, де зібралися чоловіки, щоб відсвяткувати радісну подію її заручин з одним із них.

Серед божевільних жінок нашого роду була моя одноока тітка Расмія, яка вийшла заміж за одного чоловіка у дуже поважному віці, склавши компанію його пристарілій першій дружині, яка одного зимового дня згоріла у вогні, що перекинувся з печі, які в нас ліпили з соломи і глини. Хто знає, чи не вмачала в цьому пальці тітка Расмія. Розслідування в цій справі не було доведено до кінця, хоча вона і була першою для нової місцевої поліції у підпорядкуванні ізраїльській окупаційній владі часів першої окупації. Ця поліція успадкувала професійний досвід з йорданської епохи, і навіть дещо з часів британського

протекторату, адже дехто з тих, хто опинилися у її лавах, служили за обох епох, а тоді опинилися в апараті окупантів, більшу частину якого сформували агенти та злочинці.

Після всього я можу сказати, хоч і не можу стверджувати, що божевілья Расмії від несправедливості, від злості на долю, якої вона не хотіла. У неписьменній і одноокої Расмії не було іншого вибору, крім як знайти прихисток під крилом цього бідного старого чоловіка, який до самої смерті змушений був ковалювати. Як зараз, я бачу його майже дев'яностолітнього, як удосвіта він виходить із дому зі своїм обідом у подертій шкіряній сумці, як із кожним днем стає важче і важче. Як з кожним днем, з кожним роком надія на повернення біженців до своїх домів, своїх дворів і дерев віддаляється далі і далі.

Моя тітка вважалася навіженою через свій мінливий яросливий характер. Щойно її чоловік повертався з праці, починалися крики і скандали. Тоді стара дружина виходила і сідала на поріг, дослухаючись разом із нами, що відбувається, чи то зловтішаючись, чи вдаючи, що її то все не обходить. Замотана з ніг до голови у своє старе дрантя, вона була схожа на відьму із книги казок.

А через деякий час виходила і сама Расмія, бурмочучи щось незрозуміле, із затканими під пояс полами одягу, що оголювали її волохаті литки. І хто намагався її втихомирити і вернути до розуму проти ночі, на того вона виливала увесь свій гнів, ще й плювала услід.

Ніхто не розумів, чому вона так поводить. Вона просто була божевільною, від якої варто триматися подалі, як нам радили батьки. Але ми все одно ходили до Расмії, збираючись на порозі влітку або навколо печі зимою, де слухали її безкінечні історії — справжні, непідфарбовані народні казки, з яких вона не викидала ні крутих слів, ані відвертих описів оголених героїв і героїнь, і того, що вони разом робили. Не раз вона розповідала про красиву жінку, яка не витримала першої ночі зі своїм коханим, коли побачила його величезний член: «Член як устав — наче

та кувалда став!», казала вона (звісно, я тут не повторюю докладно слова, які вживала вона).

Не можу сказати, що тітка Расмія була божевільною від початку. Проте вона напевно такою стала, коли за кілька років від смерті в пожежі першої дружини помер її старий чоловік. За ці кілька років ми підрости і зрозуміли, що тітці не годиться розповідати нам свої хтиві казки, які тепер справляли на нас неочікувано інше враження, ніж у дитячому віці. Тепер ми розповідали їх один одному. Що ж до тітки, то з роками зір у її здоровому оці почав слабшати. Але вона і далі ним присягалася, як уже звикла, закликаючи все життя своїм оком, з гордістю заявляючи, що бачить ним найменші дрібниці. Тому тепер більшість часу вона проводила вдома, нагадуючи про себе і своє божевілля лише коли виходила голою на двір купатися та просила сусідських дітей поливати її водою, та якщо вони відмовлялися, частувала їх масною непристойною лайкою. А коли стало ясно, що Расмія змінилася не на жарт, чоловіки вирішили віддати тітку до божевільні, де стан її підтвердили офіційно.

Расмія не була мою єдиною божевільною тіткою. Що з батькового, що з матиного боку мав я вдосталь тіток, божевільних цілком і наполовину, як тихих та покірних, так і галасливих та буйних, які воліли голосити про своє навіженство повсюди. Такою, власне, була моя тітка Зейнаб, яку кликали просто Зузу. Вже не знаю, яким чином Зейнаб стала Зузу і звідки взагалі взялося це слівце, але воно цілком витіснило її офіційне ім'я з родинного словника.

Історія тітки Зузу чимось схожа на ту, що трапилася з тіткою Расмією. Вона теж пішла заміж за значно старшого від себе чоловіка, з тією відмінністю, що її старий був людиною страшно набожною. Щоправда, навіть це не допомагало йому приховати свою захланність і ницість. Коли згодом я намагався зрозуміти його суперечливу природу, у мене не лишилося сумнівів, що він був щирим як у своїй

набожності, так і у своїй крайній скнарості. Був він охочим до різного дрібного шахрайства і ніколи не нехтував можливістю поцупити щось, що належало комусь іншому.

Про Зузу казали, що вона має гострий язик і бойову вдачу. Коли вона вступала у бій, рівних їй не було. Вона підбирала каменюку, виходила на вулицю і кидала просто в ціль. Мішенню зазвичай був хтось із чоловіків нашої дільниці, наприклад, наш перукар або хтось із місцевих яточників. Зузу заробляла прибираючи у багатих людей і найбільше її підбурювало, коли повертаючись додому, вона чула коментарі і жарти стосовно чоловіка, який «кинув жінку на ласку долі», щодо її наймитування і її вульгарної базарної мови, якою вона ганьбить і себе, і нас, її родичів.

Тривоги Зузу скінчилися, коли чоловік її віддав свій кредит Богові, як казали про його смерть. Тоді вона полишила дітей своїх і рідних, полишила нашу дільницю і зехала. Чоловіки шукали її та не знайшли, сказали, що вона «просто зникла, випарувалася... заспокоїлась і спочила».

І я питаю себе тепер, чому ми називали Зузу божевільною? Через те, що вона любила битися, кидатися камінням і не добирала слів, збираючи довкола себе таких самих палких аматорів скандалу? Але ж сварки у нашій дільниці були справою цілком буденною, як і каміння, принаймні в перші роки окупації. Думаючи про це, я згадую одну інтелігентну жіночку, яка належала до грона марксистів і навіть відсиділа термін вже на самому початку першої окупації. Вона належала до першої хвилі полонених палестинок, які походили з інтелігенції, і чия освіченість завела їх на поле боротьби з окупацією. Між ув'язненнями вона вийшла заміж за іншого полоненого — не так із любові, як із вірності спільній справі — але не змогла зжитися з його батьками, яким була потрібна звичайна традиційна невістка. Не знаю вже, під яким тиском вона була вдома, поки чекала на чоловіка з в'язниці, але вони довели її до того, що вона полишила усі добрі манери, які

в ті часи мала б мати жінка культурна, і пішла збирати каміння. Вона ходила довкола дому чоловіка, а його родичі ховалися всередині, час від час виглядаючи з вікон когось, хто б спромігся стримати норів їхньої красивої і розгніваної невістки. Та кого б вони не просили, всі були безсилі проти цієї молодой пишноволосої жінки у сорочці із декольте, що відкривало частину її грудей, і у короткій, вище колін спідниці, яка, коли жінка сідала перепочити, давала перехожим змогу побачити спідне цієї розлюченої інтелігентної молодиці. Але це її абсолютно не обходило, тими днями єдиним, що її цікавило, було вилити свою лють на сім'ю свого чоловіка.

Не лише одна тітка Зузу влаштовувала бійки в Дегейші. Так ми казали, минаючи цей закиданий камінням дім, який розташований поблизу того, що ми називали джерелом і де часто спалахували жіночі бої. Насправді, там не було жодного джерела чи струмка, а була станція, до якої UNRWA доставляла воду у залізних цистернах. Щотижня у визначені дні приїжджала машина і станцію з краниками обступали жінки з бідонами, створюючи навколо неї неабияку тисняву. Закінчувалося усе сварками за чергу, бо кожна мусила набрати достатньо води. А якщо кому не вистачало, це означало, що треба йти по воду далеко аж до Артаса, найближчого до нашого табору села. У ньому — закладений згадуваний у «Пісні Пісень» колодязь, «запечатане джерело». Але для нас воно було «пекельним джерелом»: щоб принести воду, треба було здолати підйом на дві гори — зусилля, тяжкість яких й описати несила.

Ми спостерігали за тим, що діється біля джерела, та за дівчатами з нашої компанії, яким було дозволено підходити до джерела трохи ближче. Ми бачили, як вони перевертали своє взуття догори підшовою — з переконання, що це ще сильніше підігріє полум'я сварки. Так вони вже робили під час революції, яку вчинила наша молода інтелігентка. А от ми їй якось співчували, бо вона була пригно-

блена. І наші почуття були взаємними — в перервах між нападами на будинок вона спілкувалася з нами, просила когось із нас принести води, щоб змочити губи, або послала купити собі і нам газованої води.

На початку сімдесятих вона разом з однією своєю колежанкою носили модні тоді короткі спідниці. Хто знав їх у часи бурхливої молодості, ніколи б не зміг уявити, як круто все зміниться. За декілька років обидві жінки розлучилися зі своїми чоловіками, колишніми полоненими, вбрали нікаб і навернулися до проповідування ісламу. Не знаю, як сталося це перетворення, але, як на мене, все це лише дрібна деталь, один епізод тих великих змін, крізь які за короткий час пройшло палестинське суспільство в тіні триваючої окупації, безкінечних поразок і втрат.

Після червневої поразки 1967 року в арабських столицях стала являтися Непорочна Діва, а люди у Газі бачили, як вона ходить між могилами мучеників. Тоді наша інтелігентна красуня сміялася до своєї подруги та казала, що «переможені ховаються від своїх поразок за забобонами». Але вже 1990 року, коли Саддам Хусейн заходив у Кувейт, вона узріла його лик на місяці в небі. А коли другого дня взяла до рук Коран і, побачивши між сторінками його волосину, розгорнула на тому місці і прочитала аят, зрозуміла, що Саддам переможе.

Де ти тепер, Річарде? Деся між Дегейшею і Міссісіпі?